

Кімге: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі

Автордың аты-жөні және лауазымы: Дүйсекеев Жасұлан Талғатұлы, Жалағаш аудандық кәсіпкерлік және өнеркәсіп бөлімінің басшысы

Орындаған күні: 24.10.2024 ж.

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Тақырыбы: Қызылорда облысындағы интернет алаяқтық қылмыстарымен күресу

Кілт сөздер: Алаяқтықтың алдын алу, киберқылмыс туралы хабардар болу, интернеттегі алаяқтық, цифрлық сауаттылық, қаржылық алаяқтық, Қызылорда облысы, халық ағарту, құқық қорғау, алаяқтық схемалар, онлайн қауіпсіздік, қоғамдастықтың қолдауы, Жәбірленушіге көмек, қаржылық сауаттылық, қылмыстың алдын алу, алаяқтық сенім телефоны

Кіріспе: Алаяқтық қылмысы Қызылорда облысында жыл сайын көбейіп, көптеген тұрғындардың өмірі мен қаржысына әсер етіп, өзекті мәселеге айналды. 2023 жылы 170-ке жуық адам алаяқтықтың құрбаны болды, бұл алдын алу шаралары мен халықты хабардар етудің өзектілігін көрсетті. Облыстық прокуратураның мәліметтері бойынша тіркелген 316 алаяқтық ісінің 51 пайызы интернетке қатысты алаяқтыққа қатысты. Бұл оқиғалар, ең алдымен, жерді немесе тұрғын үйді қамтамасыз ету, несие беру және жұмысқа орналастыруды ұсыну сияқты жалған қызметтерге байланысты. Бұл есеп Қызылордадағы алаяқтықтың негізгі себептерін зерттеуге және осы өсіп келе жатқан проблемамен күресудің практикалық стратегияларын ұсынуға бағытталған.

Негізгі бөлім (жағдайды егжей-тегжейлі талдау немесе қазіргі жағдай, қолданылған зерттеу әдістері)

Қызылордадағы алаяқтық интернет-алаяқтықпен байланысты көп қырлы мәселеге айналды, бұл соңғы жылдары тіркелген жағдайлардың жартысынан астамын құрайды. Қаржылық қызметтер мен байланысты цифрландыру алаяқтарға кеңірек аудиторияға қол жеткізуге мүмкіндік берді, бұл ауылдық және қалалық жерлердегі тұрғындарды бірдей осал етеді. Қызылордадағы алаяқтық әрекеттердің басым бөлігі тұрғындардың сенімі мен қаржылық қажеттіліктерін

пайдаланып, тұрғын үй, жер алу, жұмысқа орналастыру және несие беру туралы жалған уәделерге байланысты.

Алаяқтық істерінің көбеюінің басты себептерінің бірі – цифрлық сауаттылықтың болмауы. Аймақтағы көптеген адамдар қауіпсіз онлайн тәжірибелерімен таныс емес, бұл оларды онлайн алаяқтыққа бейім етеді. Алаяқтар көбінесе заңды қызметтерді ұсынатын жалған веб-сайттар мен әлеуметтік желі профильдерін жасайды. Өздерін беделді ұйымдардың өкілдері ретінде көрсете отырып, олар құрбандарды ақы төлеуге немесе жеке ақпаратпен бөлісуге тартады. Нәтижесінде бұл дереккөздерді тексеруге білімі жоқ тұрғындар әсіресе қауіп төндіреді.

Тағы бір ықпал ететін фактор қаржылық тұрақтылық мүмкіндіктері шектеулі болып көрінетін экономикалық климат болып табылады. Алаяқтар жалған жұмысқа орналастыру және оқыту курстарын ұсына отырып, адамдардың қаржылық жағдайын жақсартуға деген ұмтылысын пайдаланады. Көптеген адамдар ақшасын немесе жеке деректерін алдап кеткенін табу үшін жылдам табысқа уәде беріп, осы схемаларға тартылады. Бұл үлгі жеке тұлғаларға қаржылық әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар олардың заңды қызметтерге деген сеніміне нұқсан келтіреді.

Әлеуметтік медиа алаяқтықты жалғастыруда маңызды рөл атқарады, өйткені ол алаяқтарға өз схемаларын жылдам және жасырын түрде таратуға мүмкіндік береді. Алаяқтар әлеуметтік желілерді жәбірленушілермен тікелей байланысу үшін пайдаланады, бұл жалған сенім сезімін қалыптастыруды жеңілдетеді. Әлеуметтік медиа кеңінен қол жетімді болғандықтан және жиі пайдаланушыларды растау болмағандықтан, алаяқтар мұны өз пайдасына пайдалана алады. Демек, онлайн платформалар алаяқтық әрекеттердің, әсіресе жұмыс іздеушілер мен қаржылық қызметтерді іздейтін адамдарға бағытталған негізгі арналарға айналды.

Алаяқтықпен күресудегі қиындықтардың бірі – жәбірленушілер оқиғалар туралы хабарлап, нұсқаулар ала алатын орталықтандырылған кеңес беру қызметінің болмауы. Көптеген құрбандар алаяқтардың құрбаны болғаннан кейін өзін оқшауланған сезінеді және қалай көмек сұрауға немесе шығындарын қалпына келтіруге болатынын білмейді. Арнайы сенім телефоны немесе алаяқтық бойынша кеңес беру орталығы құрбандарға алаяқтық туралы хабарлау және алдын алу шараларын қабылдау үшін ресурстарды

береді. Бұл қолдаусыз құрбандар осал болып қалады, ал алаяқтық істері жиі хабарланбайды, бұл алаяқтарға өз әрекеттерін бақылаусыз жалғастыруға мүмкіндік береді.

Жергілікті құқық қорғау органдары алаяқтық, әсіресе интернетке қатысты істердің өсуіне жауап беруде айтарлықтай қиындықтарға тап болады. Интернеттегі алаяқтық жиі аймақтық немесе ұлттық шекараларды кесіп өтеді, бұл қылмыскерлерді іздеуді және қудалауды қиындатады. Бұл алаяқтықтардың көпшілігі Қазақстаннан тыс жерде жұмыс істейді, бұл тиімді шешу үшін халықаралық органдармен бірлесіп жұмыс істеуді талап етеді. Бұл юрисдикциялық күрделілік құқық қорғау органдарының азаматтарды алаяқтықтан толықтай қорғау мүмкіндігіне кедергі келтіреді, әсіресе күрделі технологиялар немесе шетелдік субъектілер қатысатын жағдайларда.

Қызылордадағы алаяқтықты түсінудің маңызды әдістерінің бірі құқық қорғау және жергілікті мемлекеттік органдардың деректерін талдау болып табылады. Хабарланған жағдайлардағы үлгілерді зерттей отырып, билік ең көп таралған алаяқтық тактикасын анықтап, соған сәйкес алдын алу шараларын мақсатты түрде қолдана алады. Мысалы, деректерді талдау жалған несие ұсыныстарына қатысты істер санының өсуі сияқты алаяқтықтың белгілі бір түрлерінің тенденцияларын аша алады. Осы ақпаратпен қаруланған жергілікті билік ең осал топтарға бағытталған білім беру науқандарын жасай алады.

Технологиялық компаниялармен және қаржы институттарымен ынтымақтастық интернет-алаяқтықпен күресте маңызды болуы мүмкін. Көптеген алаяқтық схемалар сандық платформалар мен төлем жүйелерін пайдалануға негізделген, бұл рұқсат етілмеген транзакцияларды қадағалау және алдын алу үшін ынтымақтастықты маңызды етеді. Банктермен және цифрлық платформалармен серіктестікте алаяқтықты анықтау жүйесін енгізу арқылы Қызылорда табысты алаяқтық әрекеттердің жиілігін азайта алар еді. Бұл серіктестіктер тәуекел тобындағы шоттарды анықтауға және күтпеген құрбандар үшін қаржылық шығындардың алдын алуға көмектеседі.

Халықты ақпараттандыру – алаяқтық жағдайларын азайтудың тағы бір негізгі стратегиясы. Тұрғындарды алаяқтыққа қарсы күшейту үшін цифрлық сауаттылыққа, қауіпсіз онлайн тәжірибелеріне және алаяқтықты тануға үйрететін ақпараттық науқандар қажет. Қаржылық

сауаттылыққа бағытталған семинарлар, семинарлар және онлайн курстар адамдарды алаяқтық ұсыныстарды анықтау және құрбан болмау үшін біліммен жабдықтауы мүмкін. Бұл профилактикалық әдіс әсіресе жұмыс іздеу және қаржылық қызметтер үшін онлайн платформаларға сүйенетін жас тұрғындар арасында тиімді.

Алаяқтықты анықтау технологиясы мен жетілдірілген аналитика алаяқтар сәтті болғанға дейін алаяқтық үлгілерін болжау және ықтимал құрбандарды анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін. Бірнеше кішігірім транзакциялар немесе үлкен соманы алу әрекеттері сияқты әдеттен тыс әрекетті бақылау арқылы банктер мен қаржы институттары тұтынушыларды ықтимал алаяқтық туралы ескерте алады. Бұл әдістер басқа аймақтарда тиімділігін көрсетті және оларды Қызылорданың ерекше қажеттіліктеріне сәйкес келтіруге болады. Сонымен қатар, бұл тәсіл аймақтың қаржылық қауіпсіздігін нығайтып, азаматтардың активтерін қорғайды.

Құқық қорғау күштерін киберқылмыспен күресу үшін мамандандырылған бөлімшелерді оқыту арқылы да қолдау қажет. Көптеген алаяқтық күрделі технологиялық құралдарды қамтиды, оларды шешу үшін жергілікті полиция жабдықтамауы мүмкін. Қызылордада арнайы киберқылмыспен күрес бөлімшесін құру интернетке негізделген алаяқтыққа неғұрлым мақсатты және тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді. Бұл бөлімшелер ұлттық және халықаралық агенттіктермен бірге жұмыс істей алады, онлайн алаяқтарды қадағалауда трансшекаралық ынтымақтастықты жақсартады.

Қоғамға негізделген тәсіл - алаяқтықпен күресудегі тағы бір құнды актив. Көрші қауымдастықтар мен қауымдастық көшбасшылары тұрғындарды қарапайым алаяқтық туралы хабардар ету және қырағылықты ынталандыру арқылы белсенді рөл атқара алады. Қоғамдастық бағдарламалары тұрғындарға өздерін алаяқтықтан қорғау және күдікті әрекеттер туралы хабарлау үшін ресурстар ұсына алады. Қоғамдастық желілерін нығайта отырып, Қызылорда алаяқтықпен күресу және болашақтағы жағдайлардың алдын алу үшін ұжымдық жауапкершілікті арттыра алады.

Алаяқтық құрбандарына қолдау көрсету қызметтері өте маңызды, өйткені олар адамдарға қаржылық және эмоционалдық тұрғыдан қалпына келтіруге көмектеседі. Көптеген құрбандар

алаяқтықтан кейін ұят немесе ыңғайсыздық сезінеді, бұл көбінесе оқиғалар туралы хабарлаудан бас тартады. Алаяқтық құрбандарына кеңес беру және заңгерлік нұсқаулар беру олардың сенімділігін қалпына келтіруге және қайталанатын құрбан болу ықтималдығын азайтуға көмектеседі. Оған қоса, қолдау қызметтері құқық қорғау органдарына алаяқтық тактикасы туралы қосымша ақпарат жинауға мүмкіндік береді, болашақта алдын алу шараларына көмектеседі.

Алаяқтық мәселелерін шешуде БАҚ рөлін елемеуге болмайды. Жергілікті жаңалықтар агенттіктері мен әлеуметтік медиа ықпал етушілері соңғы алаяқтық туралы хабардар ету және алаяқтықтың алдын алу бойынша білім беру мазмұнын ұсыну арқылы көмектесе алады. Алаяқтық схемалары туралы тұрақты жаңартулар жұртшылықты хабардар етеді және жалған ақпараттың әсерін азайтады. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдары тексерілген есептерді бөлісу, қоғамның сенімін арттыру және азаматтарды күдікті әрекеттер туралы хабарлауға ынталандыру үшін құқық қорғау органдарымен бірлесіп жұмыс істей алады.

Халықаралық тәжірибе Қызылорда үшін алаяқтықпен күресуде құнды сабақ береді. Алаяқтық қылмыстарын сәтті төмендеткен елдер үкімет, жеке сектор және қоғамдық ұйымдар арасындағы ынтымақтастықты жиі атап өтеді. Осыған ұқсас үлгіні ұстана отырып, Қызылорда әлемдік озық тәжірибеге сүйене отырып, алаяқтықтың алдын алудың кешенді жүйесін құра алады. Бұл тәсіл алаяқтық қылмыстарының күрделі сипатына келісілген әрекетті қамтамасыз ету үшін секторлар арасында серіктестік орнатуды көздейді.

Түптеп келгенде, Қызылордадағы алаяқтықты тиімді шешу үшін көп қырлы стратегия өте маңызды. Алдын алу, білім беру және құқық қорғау шаралары тұрғындар хабардар, қырағы және алаяқтықты мойындау қабілетіне сенімді болатын ортаны құру үшін бірлесіп жұмыс істеуі керек. Бұл бірлескен тәсіл технологиялық жетістіктермен бірге уақыт өте келе алаяқтық жағдайларын айтарлықтай азайтады. Осы стратегияларға бүгін инвестиция салу болашақ үшін қауіпсіз және икемді қауымдастық құруға көмектеседі.

Алаяқтықтың алдын алу бастамаларына қоғамның сенімін арттыру кез келген алаяқтыққа қарсы стратегияның табысты болуы үшін маңызды. Құқық қорғау және мемлекеттік органдардың алаяқтық істерін қараудағы ашықтығы қоғамды тыныштандырады және

ынтымақтастықты ынталандырады. Тұрғындар алаяқтықтың алдын алу жұмыстарының нақты нәтижелерін көргенде, олар бұл бастамаларды қолдап, белсенді түрде қатысады.

2. Ағымдағы жағдай.

Қызылордадағы қазіргі жағдай алаяқтық фактілерінің, әсіресе интернет-алаяқтардың халықтың едәуір бөлігіне әсер ететіндігінің алаңдатарлық өсімін көрсетеді. Жергілікті биліктің есептері алаяқтық оқиғаларының 51%-дан астамы алаяқтар құрбандарды жұмыс, несие немесе мүліктік қызметтер туралы уәделермен азғыратын онлайн платформаларға қатысты екенін көрсетеді. Көптеген тұрғындарда, әсіресе ауылдық жерлерде, бұл алаяқтықты анықтау үшін цифрлық сауаттылық жетіспейді, бұл оларды алаяқтардың оңай нысанасына айналдырады. Аймақтағы экономикалық қысымдар мәселені одан әрі қиындатады, өйткені адамдар тез қаржылық жеңілдікті уәде ететін схемаларға көбірек түседі. Құқық қорғау органдары бұл істерді басқаруда қиындықтарға кезігеді, әсіресе онлайн алаяқтыққа шетелдік актерлер немесе озық технологиялар тартылған кезде. Алаяқтықтың өсіп келе жатқан күрделілігі осал тұрғындарды қорғау үшін мақсатты алдын алу шаралары мен қоғамға негізделген қолдау жүйелерін күшейту қажеттілігін көрсетеді.

3. Халықаралық тәжірибе

Алаяқтықпен күресудегі халықаралық тәжірибе Қызылорда өз қиындықтарын шешуге бейімделе алатын құнды стратегияларды ұсынады. Көптеген елдерде мемлекеттік органдарды, жеке сектор серіктестіктерін және қоғамдық ұйымдарды тартатын біріктірілген тәсіл алаяқтық деңгейін төмендетуде тиімділігін көрсетті. Бұл стратегиялардың ішіндегі маңыздысы жергілікті полиция күштерінде онлайн алаяқтықты қадағалауға маманданған және халықаралық органдармен бірлесіп жұмыс істейтін арнайы киберқылмыстық бөлімшелерді құру болып табылады. Басқа елдерде кеңінен қабылданған алаяқтықты анықтаудың жетілдірілген технологиясы банктер мен цифрлық платформаларға күдікті әрекеттерді бақылауға және ықтимал құрбандарды белсенді түрде ескертуге мүмкіндік береді. Сингапур және Біріккен Корольдік сияқты елдер де азаматтарды қауіпсіз онлайн тәжірибелері туралы оқытуға және жалпы алаяқтық тактикасын тануға бағытталған халықты ақпараттандыру науқандарын жүзеге асырды.

Сонымен қатар, кейбір елдер рұқсатсыз кіруді болдырмау және алаяқтықты азайту үшін тексеру хаттамаларын талап ететін цифрлық транзакцияларға қатысты қатаң ережелерді қабылдады. Алаяқтық туралы сенім телефондары мен есеп беру платформаларына жұртшылықтың қол жеткізуі алаяқтыққа қарсы әрекетті жақсартып, құрбандарға дереу басшылық пен қолдау көрсететінін көрсетті. Алаяқтық туралы білім беруді мемлекеттік мектеп бағдарламалары мен қоғамдастық орталықтарына енгізу - бұл жас кезінен хабардарлықты арттырудың тағы бір тиімді жолы. Осы халықаралық мысалдардан сабақ ала отырып, Қызылорда алаяқтықтың алдын алу және онымен күресу, жергілікті қажеттіліктер мен қиындықтарға сай шешімдерді бейімдеу үшін қоғамдастықтың қолдауымен кешенді тәсіл құра алады. Бұл көп деңгейлі стратегия тұрақтылықты нығайтады және уақыт өте келе аймақтың алаяқтыққа осалдығын азайтады.

4. Қорытынды. Ұсынылған шешімдер / ұсыныстар:

Қоғамдық сана мен білім деңгейін арттыру

Бастапқы ұсыныс - алаяқтық туралы хабардар ету бойынша халыққа кеңінен білім беру науқандарын бастау. Бұл науқандар тұрғындарды онлайн-алаяқтықты қалай тануға және құрбан болмауға үйрететін цифрлық сауаттылыққа бағытталуы керек. Әлеуметтік медиа, радио және қоғамдық орталықтар бұл ақпаратты таратудың тиімді арналары бола алады. Білім беру бағдарламаларын мектептер мен университеттерге де кеңейтуге болады, бұл жастардың алаяқтықтың алдын алудың маңызды дағдыларымен жабдықталуын қамтамасыз етеді. Ересектерге арналған семинарлар, әсіресе ауылдық жерлерде, қауіпсіз онлайн тәжірибелері бойынша практикалық нұсқауларды ұсына алады. Бұл тәсіл азаматтарды біліммен толықтырып, Қызылордада алаяқтардың сәтті жұмыс істеуін қиындатады.

Арнайы алаяқтыққа қарсы сенім телефонын және қолдау орталығын құру

Арнайы сенім телефонын құру алаяқтықтың құрбаны болуы мүмкін деп күдіктенген адамдарға дереу көмек пен кеңес береді. Бұл қызмет тұрғындарға оқиғалар туралы хабарлау және зардап шеккендерге эмоционалды қолдау көрсету бойынша нұсқау бере алады. Бұған қоса, ол алаяқтық үрдістерін қадағалау және құқық қорғау органдарына деректер беру үшін орталықтандырылған ресурс ретінде қызмет ете алады. Қолдау орталығы ұрланған қаражатты қалпына келтіру және жеке ақпаратты қорғау бойынша нұсқаулық ұсына алады,

осылайша алаяқтық әрекеттердің әсерін азайтады. Сенім телефонынан тұрақты түрде қоғаммен байланыс орнату жалғасып жатқан алаяқтық туралы хабардарлықты арттыруға көмектеседі. Бұл қолдауды көрсете отырып, тұрғындар әлеуетті қызмет жеткізушілерімен өзара әрекеттесуінде өздерін қауіпсіз және хабардар сезінетін болады.

Жергілікті құқық қорғау органдарында киберқылмыспен күрес бөлімін құру

Жергілікті полиция департаментіндегі киберқылмыспен күресудің мамандандырылған бөлімшесі онлайн-алаяқтыққа бағытталған тәсілге мүмкіндік береді. Бұл бөлім сандық криминалистикалық құралдармен жабдықталуы және интернетке негізделген алаяқтықтарды қадағалау және тергеуді үйрету керек. Мұндай бөлімше трансшекаралық элементтері бар істерді шешу үшін ұлттық және халықаралық киберқылмыстық агенттіктермен бірлесіп жұмыс істей алады. Киберқылмыстарды анықтау мүмкіндіктерін арттыру құқық қорғау органдарына хабарланған оқиғаларға жылдам әрі тиімдірек әрекет етуге мүмкіндік береді. Офицерлерді онлайн алаяқтықты анықтауға үйрету олардың қоғамды пайда болатын қауіптерден қорғау қабілетін жақсартады. Бұл бөлімшенің құрылуы Қызылорданың цифрлық алаяқтықтың күрделілігіне қарсы қорғанысын нығайтудағы маңызды қадам болар еді.

Қаржы институттарымен күштірек ынтымақтастықты жүзеге асыру

Алаяқтықпен тиімді күресу үшін банктермен және қаржы институттарымен серіктестік маңызды. Қаржы институттары тұтынушыларды нақты уақытта күдікті транзакциялар туралы ескертіп, алаяқтықты анықтаудың озық технологияларын қолдана алады. Құқық қорғау органдарымен тығыз жұмыс жасай отырып, банктер әдеттен тыс әрекеттерді бақылай алады және шығындардың алдын алу үшін тәуекелі жоғары шоттарды белгілей алады. Бұған қоса, қаржы институттары клиенттерді рұқсатсыз кіруден қорғай отырып, қауіпсіз банктік тәжірибелер бойынша тұтынушыларды оқыту бағдарламаларын іске қоса алады. Бұл институттар құрбандарға мүмкіндігінше жоғалған қаражатты қайтаруға көмектесу арқылы алаяқтықты қалпына келтіру жұмыстарына қолдау көрсете алады. Мұндай серіктестіктер алаяқтықтың алдын алуды секторлар бойынша ортақ жауапкершілікке айналдыра отырып, аймақтың жалпы тұрақтылығын нығайтады.

Құқықтық базаны және алаяқтық қылмыстары үшін жазаларды күшейту

Алаяқтық қылмыстары үшін қатаң жазаларды жаңарту және қолдану ықтимал құқық бұзушылардың жолын кесіп, осы құқық бұзушылықтардың ауырлығын көрсете алады. Жергілікті билік интернеттегі алаяқтыққа қатысты күшейтілген заңдар мен құрбандарға әсер ететін жазаларды қолдануды жақтай алады. Алаяқтықтың әртүрлі түрлері үшін жазалаудың нақты нұсқаулары тезірек шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін сот процестерін оңтайландыруға көмектеседі. Онлайн транзакциялар үшін қатаң тексеру процестерін талап ететін заңдар рұқсатсыз кірудің алдын алады және алаяқтық мүмкіндіктерін азайтады. Қоғамда бұл жазалар туралы хабардар болу да алаяқтық әрекеттерге қатысуды болдырмауға көмектеседі. Құқықтық базаны нығайту алаяқтық қылмыстарымен қатаң түрде күресуді қамтамасыз етеді, қоғамның әділет жүйесіне сенімін нығайтады.

Қоғамдастықтың қатысуын және қолдау желілерін ынталандыру

Қоғамдастыққа қолдау көрсету желілерін құру, әсіресе осал аймақтарда, алаяқтықпен күресте ұжымдық күш-жігерді дамытуға көмектеседі. Қоғамдық топтар мен көршілес қауымдастықтар жалпы алаяқтық және соңғы алаяқтық істері туралы ақпарат алмасуда белсенді рөл атқара алады. Қоғамдастық көшбасшыларын алаяқтық белгілерін тануға үйрету сонымен қатар алдын алудың қосымша қабаты ретінде әрекет ету арқылы жергілікті құқық қорғау органдарына қолдау көрсете алады. Алаяқтықтың алдын алу бойынша тұрақты қауымдастық жиналыстары мен семинарлар қырағылықты арттырып, күшті, ақпараттандырылған жергілікті желіні құрады. Бұған қоса, қауымдастық мүшелерін күдікті әрекеттер туралы хабарлауға шақырып, алаяқтықты анықтау әрекеттерін күшейтуге болады. Бұл қауымдастыққа негізделген тәсіл алаяқтықтың алдын алуды ынталандырады және қауіпсіз, көбірек байланысқан ортаны құрады.

Мектептің оқу бағдарламаларына алаяқтықтың алдын алуды енгізу

Мектеп бағдарламасына алаяқтықтың алдын алуды енгізу жастарды алаяқтықты тану және болдырмау үшін маңызды дағдылармен қамтамасыз ете алады. Бұл сабақтар қауіпсіз интернет тәжірибесі, желідегі құпиялылықты түсіну және жалпы алаяқтық тактикасын тану сияқты тақырыптарды қамтуы мүмкін. Студенттерге қаржылық қауіпсіздік және цифрлық транзакциялармен байланысты

тәуекелдер туралы ертерек оқыту болашақ осалдықты азайтады. Мектептер сонымен қатар ата-аналарды тарта алады, отбасылық қаржыны және онлайн қауіпсіздікті сақтау бойынша ақпараттық сессияларды өткізеді. Бұл проактивті білім беру тәсілі хабардарлық мәдениетін дамытады және болашақ ұрпақты цифрлық және қаржылық өзара әрекеттесуге сақтықпен қарауға дайындайды. Бұл дағдыларды жастайынан тәрбиелеу Қызылордада алаяқтыққа төзімді қоғамды біртіндеп құруға тұрақты әсер қалдырады.

Пайдаланылған дереккөздер/әдебиеттер тізімі

- 1) **inform.kz:** https://kaz.inform.kz/news/kyzylordada-alayaktyk-kylmysy-orship-tur_a3550997/
- 2) **polisia.kz:** <https://polisia.kz/qyzylorda-turghyny-alayaqtyq-qylmysynyng-qurbany-boldy/>
- 3) **aqmeshit-zhastary.kz:** <https://aqmeshit-zhastary.kz/qogam/qyzylordada-alajaqtyq-qylmysqa-qatysty-dereker-azajghan-26110/>
- 4) **egemen.kz:** <https://egemen.kz/article/312128-qyzylordada-16-adamdy-aldaghan-alayaqtar-ustaldy>
- 5) **egemen.kz:** <https://egemen.kz/article/244762-qyzylordada-internet-alayaq-quryqtaldy>